

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ СТУПЕНЯ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Рябчинська О. П.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедру кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Кроком уперед слід визнати розробку та запровадження Методики визначення ступеня виправлення засудженого, затверджену Наказом Міністерства юстиції України 19 січня 2023 року № 294/5 [1]. Ця Методика визначає єдині підходи до визначення ступеня виправлення засуджених, щодо яких може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України, та в інших випадках, передбачених кримінально-виконавчим законодавством, для визначення ступеня виправлення засудженого.

Згідно з цією методикою ступінь виправлення засудженого визначається з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, проведеної згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України та з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, а також стану реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим, яка є складовою Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, Щоденника соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім, визначених Положенням про відділення соціально-психологічної служби, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 04 листопада 2013 року № 2300/5 [2], та відображається у висновку щодо ступеня виправлення засудженого.

Розділ II «Критерії оцінки виправлення засудженого» згаданої методики містить відповідні критерії, результати заповнення яких оцінюються відповідними балами (від 0 до 2), а саме: 1) «ставлення до скоєного кримінального правопорушення»; 2) «ставлення до суспільного життя»; 3) «ставлення до режиму відбування покарання»; 4) «ставлення до праці»; 5) «ставлення до особистого (сімейного)

життя»; 6) «ставлення до вживання наркотичних речовин / алкоголю»; 7) «ставлення до планування життя у майбутньому». За результатами цього розділу фіксується підсумок (загальний бал) оцінювання, який варіюється від «0» до «16».

Отже перелік критеріїв був дещо змінений у порівнянні з критеріями оцінки ступеня виправлення засудженого, передбачених розділом V. Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2003 № 2300/5. В цьому розділі передбачені наступні критерії: дотримання вимог режиму відбування покарання; поведінка стосовно персоналу, поведінка стосовно інших засуджених; ставлення до виконання робіт із самообслуговування, благоустрою колонії; дотримання правил санітарії та гігієни; ставлення до участі в програмах диференційованого виховного впливу. Отже таких критеріїв усього шість на відміну від затверджених у висновку щодо ступеня виправлення засуджених, до того ж вони дещо різняться за обсягом і характером.

Крім загальної інформації про засудженого у висновку про ступінь його виправлення додатково до наведених вище критеріїв виправлення наводяться наступні відомості (інформація): оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення; стан реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи; характеристика під час відбування покарання (дотримання порядку і умов відбування покарання та розпорядку дня установи; взаємовідносини з іншими засудженими; виконання законних вимог адміністрації; характер ставлення до персоналу установи виконання покарань; участь в реалізації програм диференційованого виховного впливу та інших заходах соціально-виховного характеру; здобування освіти; стан дотримання трудової дисципліни) та психологічна характеристика засудженого (комунікативні здібності, поведінка в конфліктних ситуаціях, самооцінка, агресивність, схильність до насильства, нервово-психічна стійкість, вольові риси та якості, ризик самогубства, ставлення до вирішення проблем, соціально-психологічна адаптація). Висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі входить до переліку обов'язкових документів, що подаються адміністрацією виправного закладу до суду для вирішення питання про можливість застосування до засудженого до довічного позбавлення волі статті 82 Кримінального кодексу України.

Варто погодитись із позицією фахівців щодо існування проблем використання якісних та кількісних критеріїв оцінки ступеня виправлення засудженого через систему спеціальних показників, оскільки вони не завжди дозволяють об'єктивно оцінити зміни, що відбуваються у свідомості засудженого та його поведінці [3, с. 252].

Ця теза підтверджується й аналізом судової практики при розгляді клопотань засуджених про заміну довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі [4].

На підтвердження наявності проблем використання якісних та кількісних критеріїв оцінки ступеня виправлення засудженого через систему спеціальних показників, про що було зазначено вище, наведемо декілька прикладів. Скажімо чи можливо чітко визначитись в балах за умови, що 1 бал – засуджений шкодує про вчинене ним кримінальне правопорушення та визнає свою вину, 2 бали – засуджений усвідомлює наслідки кримінального правопорушення, виявляє щире каяття та готовий відшкодувати завдані збитки. Видається, що *готовність відшкодування збитків* як показник може бути оцінений в обмеженій ситуації правозастосування, коли мова йде скажімо про вирішення судом питання можливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, тобто коли оцінюється *можливість виправлення* засудженого без відбування покарання, і фактично нівелюється при вирішенні питань, скажімо заміни покарання на підставі ч. 3 ст. 81 або чч. 4 та 5 ст. 82 КК України.

Критерій *«ставлення до суспільного життя»* оцінюється в 0 балів, якщо засуджений активно підтримує стосунки з прокримінально налаштованими друзями та знайомими як в установі, так і на волі; не має друзів, соціальних контактів. Видається, що неправильно однаково оцінювати активне спілкування з зазначеними вище особами, які дійсно і надалі можуть негативно впливати на процес виправлення, і відсутність друзів, що може бути обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До того ж можуть виникнути складнощі щодо об'єктивної оцінки осіб, які є *«прокримінально налаштованими»*. Чи це мають бути особи, які притягались до кримінальної відповідальності, судимі, в яких не погашена судимість, чи особи, щодо яких відкрито кримінальне провадження? Якщо орієнтуватись на зміст наприклад пробаційної програми *«Зміна прокримінального мислення»*, то вона має на меті корекцію поведінки, яка суперечить прийнятим у суспільстві нормам, а також формування соціально сприятливих змін особистості і застосовується за рішення суду для осіб, що вчинили злочин та були звільнені від відбування покарання з випробуванням, під час проходження ними іспитового терміну. Також потрібно виважено підходити до розподілу балів у випадках коли засуджений *«підтримує стосунки з прокримінально налаштованими друзями та знайомими»* (0 балів) та *«має у колі спілкування прокримінально налаштованих осіб»* (1 бал).

Досить гострим питанням і надалі залишається питання праці засуджених в виправних колоніях, на чому акцентують увагу і фахівці,

і правозахисники і державні органи. В методиці наведено і відповідний обов'язковий критерій «*ставлення до праці*», з певним розподілом балів. Вважаємо і цьому критерію варто приділяти прискіпливу увагу, зважаючи на негативні тенденції порушення трудових прав засуджених. Так, за останніми даними (серпень 2023 року), встановленими в ході перевірки Офісу Генеральної прокуратури, адміністраціями установ виконання покарань систематично допускаються порушення трудового законодавства, передусім щодо повноти оплати та обліку робочого часу, у т.ч. у вихідні та святкові дні, оплати праці засуджених та забезпечення їх належного працевлаштування, необхідних відрахувань із заробітної плати тощо. Низький рівень оплати праці у багатьох випадках приховується під виглядом укладання з засудженими дискримінаційних угод цивільно-правового характеру. До прикладу, у Миколаївській області засудженому у січні 2023 року за угодою нараховано лише 150 грн заробітної плати. У Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Львівській, Рівненській, Харківській областях та інших регіонах держави середня заробітна плата засуджених у 2–3 рази нижча від законодавчо встановленого мінімального рівня. Також виявлено численні порушення з питань охорони праці, що може призвести до тяжких наслідків та загибелі людей. Такі порушення встановлено в більшості установ ДКВС [5]. Тому саме суд має виважено оцінювати цей критерій, вирішуючи долю засудженого.

Певний дискримінаційний елемент, на нашу думку, присутній в розподілі балів за таким критерієм як «*ставлення до особистого (сімейного) життя*». Зокрема в 0 балів оцінюється байдужість до близьких та рідних та не бажання підтримувати з ними зв'язок, а також відсутність близьких та рідних. По-перше, відсутність близьких і рідних може бути фактором, незалежним від волі засудженого (наприклад смерть, психічна хвороба, тяжкі розлади психічної діяльності), по друге, небажання підтримувати з ними зв'язок може бути обумовлено якраз намаганням відсторонитись від негативного впливу таких осіб (алко- або наркозалежні особи, схильні до агресії, асоціальної поведінки тощо).

Критерій «*ставлення до вживання наркотичних речовин / алкоголю*» з точки зору його показовості по балам також сформульовано некоректно. Так, якщо в 2 бали оцінюється той факт, що особа не вживає наркотичні речовини/алкоголь взагалі, має негативне ставлення до вживання наркотичних речовин/алкоголю, то на противагу в 0 балів мало бути оцінено факт не вживання (припинення вживання) засудженим наркотичних та алкогольних речовин або їх зберігання, а не те, що засуджений не усвідомлює вплив вживання наркотичних

речовин/алкоголю на життя і здоров'я, а також на ймовірність скоєння протиправних дій (0 балів) або усвідомлює вплив вживання наркотичних речовин/алкоголю на життя і здоров'я, проте можлива зміна поведінки під впливом оточення (1 бал). Але ж зрозуміло, що в установах виконання покарань неможливо припускати вживання таких речовин, хоча реалії демонструють загрозливу ситуацію з поширенням наркотичних засобів. В установах виконання покарань реалізується програма диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності» [6] в усіх установах виконання покарань з метою формування здорового способу життя у засуджених, які мають наркотичну залежність, сприяння у її подоланні та реабілітації. Серед завдань цієї програми, крім іншого, визначено сприяння усвідомленню та визнанню засудженими наявності наркотичної залежності, визнання нездатності самостійно чинити їй опір; отримання засудженими конструктивних навичок у боротьбі з наркотичною залежністю, навичок контролю негативних емоцій, почуттів та станів, комунікації (звернення за допомогою), виявлення психологічних механізмів наркотичної залежності та утворення відповідних механізмів захисту; зміцнення чи отримання мотивації для продовження лікування від наркотичної залежності, усвідомлення відповідальності за своє здоров'я [7, с.45]. Тому при формуванні балів доцільно було би зважати на ставлення до проходження такої програми та закріплення результатів.

Видається, що незважаючи на загалом прогресивний крок в напрямку формалізації процесу оцінювання виправлення засудженої особи, в окремих положеннях вона потребує вдосконалення, зокрема щодо визначення та розподілення балів, які є фактично показниками реального стану того чи іншого критерію. Отже наукові розробки в цій сфері видається перспективними, як і аналіз практики використання подібної методики для підготовки висновку про ступінь виправлення засудженого, з огляду на який суд має оцінити ситуацію з конкретним засудженим і прийняти виважене рішення щодо поліпшення його становища.

Література:

1. Методика визначення ступеня виправлення засудженого, затверджена Наказом Міністерства юстиції України 19 січня 2023 року № 294/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-23#Text>
2. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : Наказ Міністерства юстиції від 04 листопада 2013 року № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>

3. Чебоненко С.О., Царюк С.В. Про визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі: реалії та перспективи. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали Х заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 02 грудня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 251–256.

4. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 04 травня 2023 року. URL: <https://opendatabot.ua/court/110748230-5e11f4dcd757669cdb9e8c38721778b7>

5. За результатами перевірки, Київський СІЗО – лідер за кількістю порушень. URL: https://zib.com.ua/ua/157506-za_rezultatami_perevirki_kiivskiy_sizo_lider_za_kilkisty_u.html

6. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності», затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0734-16#Text>

7. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuaciyi-v-ukrayini-2022.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-33>

ГРОМАДСЬКИЙ ВПЛИВ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Свинаренко Ю. П.

здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»

Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

Громадський вплив, як засіб виправлення та ресоціалізації засуджених по сьогоднішній день залишається актуальною та малодослідженою проблемою, як для науки пенітенціарного права, так і недостатньо врегульованим інститутом кримінально-виконавчого законодавства.

Кримінально-виконавче законодавство України суть громадського впливу, як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації